

Amikor a kávéház siralmas tragédiáján, fölmagásztosodásán és elhervadásán tündök, kicsit úgy érzem magamat, ahogy a híres francia operett mesebeli Rip van Winkle-ja, aki húszszendős álmából fölriadva szertenéz... Az öregúr hiába keresi azokat a kávéházakat, amelyekben valamikor fiatal volt, valamikor otthon volt. Ezer meg ezer emlék fűzi meghitt világukhoz. Kétkedett-e valaha valaki is a kávéház halhatatlan voltában? A kávéház csakugyan rendületlenül élte a maga örök életét: pikkolóiból főpincérek, főpincéreiből kávéosok s a kávéosokból újra főpincérek... lettek. A kávéosok jöttek és mentek, boldogultak vagy elpusztultak, de a kávéház megmaradt, legföljebb gazdát cserélt.

Mi rázkódtatta meg mégis végzetesen a város legnépszerűbb intézményének csodálatos tükörfalait, hogyan következett be a kávéház romlása? *A ma fölriadt Rip nemcsak régi kávéházeit nem találja többé, igazi kávéháza is alig akad. Új világ megváltozott kávéházaiba botlik, ezeknek az élete és atmoszférája idegen számára. A kávéház fásult pangás után, tíz-tizenöt év óta sorvad és halódik Budapesten. Ami megmaradt belőle, elvesztette egyéniségét és jelentőségét: elszíntelenedett.*

A kávéház — sztárból statiszta lett.

Vagyunk néhányan, akik még primadonnának ünneplünk. Jómagam is régi tisztelője vagyok. Kávéházaink életregénye elválaszthatatlan Budapest életregényétől. De elválaszthatatlan több százezer kávéházjáró fővárosi lakosától, köztük az enyémtől is. Ezt az írásomba betolakodó és se krónikába, se riportba bele nem illő lírai ellágyulások mentségéül mondom.

1871-ben születtem Pesten, a mai Somogyi Béla-úton, amelyet akkor Országútnak neveztek még. Pesten születtem, nem Budapesten, hiszen a három testvérváros: Pest, Buda és Óbuda csak 1873-ban forrott össze egy és egyetlenegy Budapestté. Ennélfogva valahogyan én is — ahogy néhány más magamfajta megrögzötten megmaradt régi pesti vagy budai még — édes testvére, bátyja vagyok a székesfővárosnak, együtt nőttem föl, együtt fejlődtem, művelődtem, várososodtam vele. Láttam azt a fékezhetetlen iparkodást, azt a esikágoi lendületet, amellyel a multak porát lerázta magáról, nyújtzkodott, terjeszkedett, magasodott, az üres telkek, viskók és egyemeletes házak helyén öt-hatemeletes palotákat emelt, az egyetlenegy Lánchíd mellé új hidakat faragott, népesedett, esinosodott, gazdagodott és máról-holnapra tündöklő világváros, »a csodálatos hidak és a felejthetetlen hajnalok« városa, a »Duna királynője« lett.

Óceánon innen és túl annak ünnepezték. A trónok járványos összeomlásának a korában, az ő királynői méltóságán is sok mindenféle csúnya esorba esett, ezek között nem is az ostrom fakasztotta sebek a legfájdalmasabbak. Ezeknek a sebeknek a nagyrészt máris betapasztottuk; nem-lankadó, becsületes munkával máhamar meggyógyítjuk a többit is. *A Dunába pusztul a csodálatos hídjaink egymásután fölámadván, a felejthetetlen hajnalok az azomban természetesen inkább az idevelődött gazdag külföldieknek a szillogó, mulató városához fűződő személyes, egyéni szép emlékei...* És ezekben az emlékekben és élményekben majdnem döntő szerepet játszottak a hajnalokat megelőző éjszakák varázslatos tündértanyái, a ragyogó budapesti kávéházak.

Budapest régtől fogva híres kávéházi város,

a „kávéházak városa“ volt.

Hat-hétszáz mindenféle rendű és rangú, nagy vagy kicsiny, gazdag vagy szegény, lármás vagy csendes, jámbor vagy elvetemedett, de rendkívül változatos és egyéni kávéházak a főváros minden polgára megtalálta a maga asztalát, tékerekávéját vagy tejjel szelídített kapucinerját és baráti társaságát; ügyfeleit az ügyvéd, piacát az ágens, vevőit a sorsjegyárús, meg a nadrágtartót, zsebkést, kézelőgombot kínáló házaló, muzsáját a költő. A Budapest polgárságának történetét és életét tanulmányozó lelkiismeretes városkutató temérdek följegyzésre és következtetésre érdemes, izgalmas adatot talál kávéházaink történetében. Az e mult száz esztendődt Budapest polgársága jobbadán a kávéházban élte, álmodta, virrasztotta és dozsolta át. Amellett dolgozott is benne, egy kicsit hebeurgyán és felületesen, de dajkáita, ápolta, fölrendítette a kereskedelmet, az ipart, az irodalmat, a művészetet, meg a sajtót.

Kávéházaink életregénye városunk művelődéstörténetének egyik legizgalmasabb és mindenféle kitűnő monográfiák révén legjobban ismert fejezete. Hiteles adatokban, anekdotákban, legendákban és pletykákban egyformán bővelkedik. Négy száz esztendővel kell visszamennie a multba annak, aki a török földről becsorgott »fekete leves« magyarországi vándorútját követni akarja. 1714-ben bukkan föl kávéosaink ősapja, a rác Caveesieder Balázs, az első pesti kávéos. A XVIII század elején három kávéosa is van már Pestnek, nem sok idő múlva huszonegy, 1793-ban pedig egy angol utazó a hajóhíddal szemközt épült Kemnitzer-kávéházzal azt írja, hogy »nincs párja Európában«, holott Bécsben és Párisban akkor diadalmasan elszaparodtak már a kávéházak. Párisban, a Nagy Forradalom idejében több ezer is volt. A kávéház Európaszerte egyik előkészítője és kirobbantója volt a polgári szabadságmozgalmaknak és a forradalmaknak.

Páris megteremtette a tükros, márványasztalos, csilláros, nagy üvegablakos, bársonypamlagos és bőrfotelos szelid, békés és megnyugtató kávéházat. Ezt a mintát engedelmesen és okosan utánozta a bécsi meg a pesti kávéház is. A fentemlített Kemnitzer-kávéházban — a kávéosról utcát is nevezett el a város — külön billiárdasztalok álltak a »nem dohányzó« számára biztosított teremben. Itálainak pazar változatossága is

javára billentette a mérleget:

a fekete kávé (a »bölcsék itala«) majd a tejeskávé, a limonádé a mindenféle »szörpök« a narancs meg a málnaszörp, a jogor

kalács és cukrászsütemény gögösen elkülönítette a kocsmáktól, amelyekben lerészegedni és verekedni is lehetett. A kávéház jobb modorra, udvariasságra, illedelmességre kényszerítette vendégeit, elvette kedvüket az »allatheccék« durva mulatságától, a »fekete redutok«, a népszerű álarcosbálok trágár vigalmától. Nevelte és csiszolta őket. Amikor nyomtatott ujságot tudott már a kezükbe adni, művelte, oktatta és fölvilágosította is.

A kávéház lassan-lassan a fejlődő, művelődő és a felszabadulással szemben egy önállóbb és függetlenebb városi polgárság igazi hazája lett a bizonytalan hazában, otthona, később aziluma, sőt éjjeli menedékhelye is, egyenlőség esarnoka, demokratikus intézmény, amelybe mindenki bátran betehette a lábát, gazdag és szegény, úr és szolga, férfi és nő. Mindenki egyformán parancsolhatott benne, mindaddig

amíg fizetni tudott

vagy amíg hitele volt. Pihenés és szórakozás volt, könnyen hozzáférhető, olcsó, mindennapos ünnep az egymást vajmi gyéren követő alaptalan, hamis és hazug hivatalos népvünnepek korában. És ennél jóval több még: természetes és nyilvános találkozóhelye az egymás iránt érdeklődőknek, az egyformán érzőknek és gondolkozóknak, a különváltan élő egymáshoz tartozóknak. A régi Pest gyér magyarságába bekelten a város más-más részébe zsúfolódtak össze a város igazi urai, a gögös németek, a rácok meg a görögök, az alig megtűrt zsidók, önönfajtáján kívül mindegyik idegene a többinek.

Egymással nem igen érintkeztek. A találkozást, az ismerkedést, az egymásra utaltság érzését, az egy-egy közös gondolat megvalósítását, egy-egy közös cél elérését szolgáló összefogást mindennél jobban a kávéház közvetítette közöttük. Megmagyarosította és egységessé tette Budapestet, eltörölte a kerületek határvonalait, az egyház, a céh, az otthon terrorját, kapuját nyitotta a magánélet börtönének, ablakát a zérközöttségbe fulladtaknak. Világosságot gyújtott a homályban.

Nemcsak kávéforrás, hanem hírforrás is volt akkor, amikor a nyájas olvasó még nem temetkezhetett bele mindennapi kedves, megszokott reggeli vagy esti lapjába, mert hiszen sem ez, sem az nem volt még. A kíváncsi polgár itt értesült a város és nagyvilág eseményeiről, a királyi udvarok pletykáiról, a vezető elmék nagy gondolatairól, a jobb jövőt váró elégedetlenek terveiről; itt kényelmesen lehetett zúgolódni, dűnyögni, eszmét és véleményt cserélni, szabadságról álmodozni, összeesküdni és tüntetni, mindezt természetesen a kellő óvatossággal, mert a kémekek, árulkodók, följelentők, spielik, nepperek a rendőrség megbízásából ott ólalkodtak az asztalok körül.

A közönyös jámborok és a filozófusok beérték a billiárd, a sakk, a dominó meg a kártya szelid örömeivel. A főpincér vagy a kasszában ülő hölgy üzeneteket adott át, leveleket a kávéházba címezted és ha te akartál levelet írni, kaptál tintát, tollat és levélpapírost. A vendégeinek a kényelmet szolgáló kávéház lassan-lassan mindjobban átvette a Gondviselés jóságos szerepét. Mivel az utcán nem volt szabad dohányozni, a kávéházba menekültek a másik »édes méreg«-nek, a nikotinnak a rajhája is, ott gyújtott rá szivarjára vagy ősi tajtékpipájára a pesti polgár, meg a vidékről fölvetődött atyafi. Hányszor bámultam irigykedően a váciutcai, előkelő Korona-kávéház kiváltságosaira, akiknek hamisítatlan török dohánynyal megtömött csibukot nyújtott át a hajlongó főpincér!

Ezeknek a régi pesti kávéházaknak egyikét-másikat személyesen is ismertem már, hiszen a kávéházzal való megrögzött barátkozásom idestova immár hatvanesztendő. Végző jogász és kezdő ujságíró koromban — a kettő egybeesett, mert az első két félév lezajlása után örökre abbahagytam áldatlan egyetemi tanulmányaimat — ezek történelmi multjuk és mindjobban

hanyatló népszerűségük emléken

tengődtek már csak. De én Petőfi és Jókai nyomában jártam még az ősi, eredeti Pilvaxban és a régi Városháza mögött, a Rózsa-téren lévő füstös és homályos Török Császárbá, a peleskei nótárius Zrinyijébe. Ezek akkor már nevek voltak csak, kegyhelyek, ahova úgy zarándokolt a fiatal ujságíró, mint az igazhívó Mekkába.

A modern, friss, kényelmes, cigányzenét, hölgyzenekart, népénekeseket kínáló fényes kávéházakkal az ócskák nem tudtak versenyezni, hosszan és reménytelenül haldokoltak. A kies Rózsa-teret és a régi Belváros kincsesládájának más egyéb ékességeit: a Sebestyén-teret, a Sebestyén-utcát, a Halpiacot a rohanó idő elsöpörte, a millénium óta szédületesen építkező, hidakat faragó, palotákat emelő, utcákat rendező, közlekedést szabályzó fiatal Budapest mindenütt legázolta és megsemmisítette a nyújtzkodásának és lélekzetvételének útját álló romantikus, idilles akadályokat, egyiket-másikat a nagy igyekezetben talán fölöslegesen is. Ha a multnak e bájos zezugai máig épen megmaradnak, itt-ott talán nagyobb esztétikai és történelmi öröm örvendeztetné szemünket, *de Budapestnek nem volna ma egymilliónál több lakosa és a város mai építői nem tervezhetnék azt, hogy ez a szám hamarosan újabb 700.000-rel megnövekedik.*

A híres »fin de siècle«, a századvég utolsó tíz esztendejében indult döntő harcba a magyarság a város tökéletes megmagyarosodásáért. Óriási szerepet játszott ebben a harcban az új magyar sajtó, kivált annak lelkes, fiatal ujságírógárdája. Új napilapok születtek, elevenek, fürgék, modernek, ötletesek és szabadszájúak, rohamuk egymásután némította el a ki-egyezés poshadt levegőjében élősködő tekintélyes, elvénehdtt napilapokat, a Hont, a Fővárosi Lapokat, az Egyetértést meg nyolc-tíz német napi- és hetilapot, köztük utolsónak a sokáig hősiiesen védekező Pester Lloydot, minden kormányunk külföldi szócsovév. Izgalmas, szép pálya volt az ujságírás, a riportoknak, az interjúknak volt valami kalandos zamatuk, a polgári ujságírásnak ez a hőskora egy kicsit Fennimore Cooper indiántörténeteire, Jules Verne fantasztikus regényeire és Murger bohémjainak az életére is emlékeztet. Az elsőségért,

a szenzációért vetelkedő ifjak